

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ ЁШ ОЛИМЛАР КЕНГАШИ
“BZONE CONSULTING CENTER” МЧЖ ҲАМДА
ЎЗБЕКИСТОН ИНТЕРНЕТ ТАДБИРКОРЛАР ВА ЭЛЕКТРОН САВДО АССОЦИАЦИЯСИ
ТАШАББУСЛАРИ БИЛАН

**“ЯНГИЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОНДА ФАН, ТАЪЛИМ ВА
ИННОВАЦИЯ УЙЎУНЛИГИ”**

мавзусидаги

Республика 5-сон кўп тармоқли илмий-масофавий онлайн конференцияси 1-қисм

МАТЕРИАЛЛАРИ

**“НАУКА, ОБРАЗОВАНИЕ В ОБНОВЛЕНИИ УЗБЕКИСТАНА
И СОВМЕСТИМОСТЬ ИННОВАЦИЙ”
РЕСПУБЛИКА 5 – НЕСКОЛЬКО НАУЧНЫХ РАССТОЯНИЙ
МАТЕРИАЛЫ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ ЧАСТЬ 1**

**“SCIENCE, EDUCATION IN RENEWING UZBEKISTAN
AND COMPATIBILITY OF INNOVATION”
REPUBLIC 5 – MULTIPLE SCIENTIFIC DISTANCE
MATERIALS OF ONLINE CONFERENCE PART 1**

ТОШКЕНТ 2021

ЎРТА ОСИЁ ЖАДИДЧИЛИГИНИНГ ХОРИЖДА ЎРГАНИЛИШИ

*Тўраева Умринисо Раҳматовна
Бухоро давлат университети*

Жадидчилик ва жадид адабиёти бўйича ўзбек ва жаҳон олимлари томонидан салмоқли илмий тадқиқотлар амалга оширилган. Б.Қосимов, Н.Каримов, Ш.Юсупов, У.Долимов, Ш.Турдиев, Д.Қурононов, Н.Жабборов, Б.Каримов, И.Ғаниев, Ш.Ризаев каби ўзбек адабиётшунослари, шунингдек, америкалик Э.Оллворт, А.Холид, А.Лаззери, француз А.Беннингсон, олмон И.Балдауф, италиялик Марко Буттино, япон Х.Коматсу каби олимларнинг тадқиқотлари шулар жумласидандир.

Бугунги кунга келиб, жадидчилик ва жадид адабиёти баробарида жадидшуносликни ўрганиш борасида ҳам муайян ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, мавзу нафақат ўзбек олимларини балки ғарб тадқиқотчиларини ҳам қизиқтирди. Олмон олимаси Ингеборг Балдауф ҳам айна шу мавзу дорасида илмий изланишлар олиб бориб, ўзбек олимлари билан мавзу доирасидаги фикрларини ўртоқлашди. Биз “Ўрта Осиё жадидчилиги”ни синчковлик билан тадқиқ этишга ҳар қанча уринсак, у ҳам бошқа барча “изм”лар каби биздан анча узоқлашиб, аста-секин сўниб бормоқда. Бунинг ҳеч қандай ажабланарли ўрни йўқ: бизнингча Кобул ва Кошғар, Бухоро ва Олмаота, Самарқанд ва Тошкент каби шаҳарларни ўз ичига олган ҳудудда ўттиз йилча ҳукм сурган бу ижтимоий ҳодисанинг аниқ ва мукамал тасвирини чизиб бера оладиган бирор киши топилмаса керак, дейди ўз тадқиқотида немис жадидшунос олимаси Ингеборг Балдауф. Ҳақиқатки, бу ўттиз йиллик ижтимоий ҳодиса жуда мураккаб кечган жараёнлардан иборат. Турли ҳудудларда кечган бўлса-да, жараённинг мазмун моҳияти битта. Бу ҳам бўлса – озодлик ва маънавий эркинлик учун кураш. Ушбу ҳодисанинг иштирокчилари бир хил ғояга таянган ва бир мақсадни кўзлаган бўлсалар ҳам улар ижтимоий-иқтисодий шароити, олган таълим тарбияси

жихатидан бир-биридан кескин фарқ қиладиган турли тарихий муҳитга мансуб эдилар, айти пайтда улар тарихнинг бошқа бошқа сўқмоқларидан кетган эдилар. Шундай мураккабликлар туфайли Ўрта Осиё жадидчилигини ўрганишга ҳали эртароқ кўринади. Бинобарин, бу борадаги жиддий тадқиқот ишлари ҳам ҳали йўрғакда турипти. Бу соҳадаги унчалик мукаммал бўлмаган билимимиз жуда юзаки ва масаланинг айрим жиҳатларинигина ёритиб берадиган салмоққа эга бўлиб, улар маълум бир мақсадни кўзлаган енгил-елпи хулосалардагина иборат, холос. Менимча, бундай ижтимоий ҳодисани биз танлаган макон ва замондан ташқарида рўй бераётган ўхшаш ҳодисалар билан таққослаш, бизни бундай нуқсонлардан халос этади ва Ўрта Осиёдаги жадидчилик табиатини, унинг айрим муҳим жиҳатларини яхшироқ тушунишимизга кўмаклашади. [1, 7-8бб]

Ингеборг Балдауф масала моҳиятини теран англаб, жадидчилик ҳаракати ва жадид адабиётини фарқлаган ҳолда ўрганишни маъқул кўради. Тадқиқотчи XX аср бошларида мусулмон дунёсидаги ислоҳотчилик ва янгиланиш жараёнида Ўрта Осиёда жадидчилик ҳаракатини баҳолаётган экан, соҳа тадқиқотчиларидан бири Адиб Холиднинг «жадидчилик» сўзига берган илк таърифини келтиради: “мусулмонлар жамиятини замонавий алоқа воситалари ва мулоқотнинг янги шаклларида фойдаланиш орқали ислоҳ қилишга уринувчи шахслар “жадидлар” деб аталади.” [1, 9-10 бб]

Инглиз тадқиқотчиси Эдуард Лазерининг таъкидлашича: “Татар жадидшуноси Исмоилбек Гаспринский ислоҳотчиликка даъват этишда “танзимат” яъни “тартибга солиш, тузатиш киритиш” атамасини қўллашни маъқул кўрган”. Гаспринский вафотидан сўнг Ўрта Осиёлик мухлисларидан бири Рожий унга бағишлаб марсия ёзади. Марсияда Гаспринскийни “тафаккур мужаддиди” дея таърифлайди. Мусулмонлар наздида, бу сўз яъни “мужаддид” сўзи мўътабар зотларга нисбатан қўлланилган. Ҳадисларда келтирилишича, ҳар янги аср бошида Оллоҳ Ислом дунёсининг дастлабки давридаги анъаналарнинг

қайта тикланишига ёрдам бериш ниятида мусулмонлар жамиятига бир “мужаддид” юборар экан. Ингеборг Балдауф “мужаддид” сўзининг Гаспринскийга нисбатан қўлланилишини исломий мазмун моҳият асосида ўлчаб, унчалик маъқул эмас, негаки Гаспринский мавжуд исломий анъналарни қайта тиклашни эмас, янги ислоҳий тизим яратмоқликни назарда тутган эди, дейди. Ҳақиқатда, атама масаласи бошқа бир жиҳат. Беҳбудий ва Гаспринскийга мос тушадиган томони: иккаласида ҳам янгича қараш ва янгича яшаш тарзини миллатнинг онг шуурига сингдириш, миллатни ижтимоий ва сиёсий жиҳатдан тараққий топтиришдан иборат эди. (таъкид бизники)

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Балдауф И. XX аср ўзбек адабиётига чизгилар. – Т.: Маънавият, 2001. Б –12-19.
2. XXаср бошида жаид адабиёти ва тарихий ҳодисалар. Жаидчилик. Т.: Университет, 1999, 1,0 б.т.
3. Марказий Осиё XX аср бошида: ислоҳотлар, янгиланиш, тараққиёт ва мустақиллик учун кураш (жаидчилик,мухториятчилик,истиқлолчилик) Халқаро конференция материаллари, Т.: Маънавият, 2001.Б –14

интернет сайтлари:

www.ziyonet.uz

www.library.uz